

VARGA ENDRE: A HADEGÉSZSÉGÜGY 1849 NYARÁN¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

A debreceni korszak a hadegészségügyre nézve eredményes volt. Az egészségügyi osztály megfelelő szakemberekből álló s Flór vezetése alatt összetanult személyzetével a központi irányító szerv szerepét sikeresen töltötte be, kiépültek a sereg magasabb orvosi keretei, megszerveztetett az orvosi kar utánpótlása, biztosított a lehetőségekhez képest az anyagi ellátás, gondoskodás történt a tábori kórházakról s kialakult az egészségügyi szolgálat rendje. (Az egészségügyi osztály kidolgozta s a kellő példányszámban sokszorosítva az orvosi kar tagjai között szétosztatta „A magyar hadsereg orvos-egészségügyi ügyvitelének vezérfonalai” című rövid rendtartást, melyből a csapatorvosok a hadsereg egészségügyi szervezetéről tájékozódást nyerhettek.)² Amikor tehát a magyar kormány székhelyét a visszafoglalt fővárosba ismét áthelyezte, a hadegészségügynek már megszilárdult rendjében az átköltözés sem okozott számba vehető zavarokat.

1849. június 3-án hagyta el a hadügyminisztérium Debrecen, s néhány nap múlva, június 8-án az egészségügyi osztály a fővárosban újból munkához láthatott. Mint általában az 1848–1849. évi magyar hadsereg, úgy annak egészségügyei is ez időben érték el legfejlettebb formájukat. Flór Ferenc azonban már nem sokáig örülhetett félesztendő működése eredményeinek. Görgei ugyanis, ki 1849 júniusában a Hadügyminisztérium vezetését egy időre tényleg átvette, ott több személyi változtatást eszközölt, s a kicserélt hivatalnokok helyébe bizalmas embereit, seregbeli bajtársait helyezte. A változás az egészségügyi osztályt sem kerülte el: Görgei június 24-én az osztály vezetőjévé az ekkor 28 éves Lumniczer Sándort, a fel-dunai hadtest, illetőleg a középponti hadsereg volt törzsorvosát nevezte ki.³ (Flórnak felajánlották az összes budapesti kórházak főigazgatóságát, de ő úgy ezt, a végeredményben degradálást jelentő beosztást, mint minden más alkalmazást visszautasítva, a további szerepléstől visszavonult.)⁴

Lumniczer, a budapesti egyetem későbbi kiváló sebészprofesszora, ki szeptember óta szolgált a magyar seregben, s ki a Jellacsics elleni hadjárattól kezdve Buda bevételeig Görgeit minden hadműveletében végigkísérte, nem volt érdemtelen a bizalomra. (A még Stáhly által készített katonai orvosi minősítése nagyon kedvező képet rajzol róla.)⁵ Mint az osztály új – s egyben utolsó – főnöke, erélyesen vezette tovább az ügyeket a Flór által megépített úton, s amennyire a

¹ Forrás: Varga Endre: Az 1848–49. évi magyar hadsereg egészségügyi szervezete. In: Károlyi Árpád Emlékkönyv. Bp., 1933. pp. 587–590.

² E rendtartásnak – mely különben a Közlöny, 1849. ápr. 21-i számában is publikáltatott – szétosztására lásd: Hadügyminisztérium egészségügyi osztálya (továbbiakban: eü. o.) 1849:1162. sz. és középponti hads.: 10. sz.

³ A Görgei által a Hadügyminisztériumban tett személyi változtatásokat ismerteti Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. 3. köt. Bp., é. n. [1889]. p. 607. – Lumniczer kinevezése az eü. o. főnökévé: Hadügyminisztérium (továbbiakban HM) 1849:2388. sz.

⁴ Lásd: eü. o. 1849:2388. sz.

⁵ E minősítés (kelt 1848. dec. 30-án) HM 1848:13. kf. 473. t. alatt őriztetik. – Katonai orvosi működésére lásd még: Korm. 1849:7432. sz.; eü. o. 1849:1256. és 1849:1328. sz. (Közlöny, 1849. május 10.) illetőleg a VII. hadt. és középponti hads. iratcsomókat.

körülmények engedték, a folyó adminisztráción kívül a hadegészségügy érdekében önálló kezdeményezéseket is próbált, így az 1848. november 1-jén megkezdődött, de a közbejött események miatt megszakadt hadorvosi kurzust – a hadseregnek egyetemi tanulmányaikat még be nem fejezett orvos-segédei és alorvosai részére – újból megnyitotta, gyógykovácsi tanfolyamot szervezett, s a katonarvosok fizetésének emelésére tett előterjesztést a hadügyminiszternek. Figyelmét és idejét azonban jórészt s csakhamar egészen a Szegedre való átköltözés előkészítése vette igénybe. A kritikus helyzethez képest megtette a szükséges diszpozíciókat: intézkedett, hogy a szegedi kórházak a lehetőségig kibővítsenek, az ottani tábori gyógyszer-tár sürgősen megnagyobbítsák, s a kiürítendő területek betegeinek elhelyezésére Félegyházán, Szegváron, Csongrádon stb. is tábori kórházak alakíttassanak. Egyidejűleg elrendelte a budapesti kórházak igazgatóinak, hogy a mozdítható betegek és a kórházi szerelvény elszállítására készen álljanak. S amikor Kossuth ily irányú utasítása megérkezett, július 1-jén kiadta a parancsot, hogy a gyógyszer-, műszer- stb. készletek, általában minden egészségügyi anyag az ellenség elől Szeged felé azonnal elindíttassék.⁶

A szegedi meneküléssel, a magyar forradalomrohamos hanyatlásával azután a hadsereg- s vele együtt az egészségügyi szervezet gyors felbomlása is megindult. A még most sem csüggedő kormány ugyan ekkor sem mondott le a harc folytatásáról, s ehhez képest a minisztériumok is megtettek minden tőlük telhetőt. Lumniczer, illetőleg az egészségügyi osztály nagy erőfeszítéssel próbált a reménytelen körülményekkel megbirkózni: a közvetlenül nem fenyegetett vidékek egészségügyi intézeteit – ha volt rá mód – biztosabb helyekre szállíttatta át, a kórházak rendjének s az orvosi kar fegyelmének fenntartására szigorú rendeleteket bocsátott ki, hogy a hirtelen felállított új zászlóaljok és kórházak részére orvosokat szerezzen, a polgári orvosokhoz és orvosnővendékekhez – eredmény nélkül nem maradt – felhívásokat intézett s amennyire csak a korlátozott lehetőségek megengedték, küldött, ahová kérték, orvosokat, kötszert s minden megszerezhető egészségügyi felszerelést. Sőt az egészségügyi osztály, e kétségbeejtő helyzet dacára, a pillanatnyi szükségletek kielégítésén túlmenően intézkedésekre is tudott módot találni: újjászervezte a félben maradt gyógykovácsi tanfolyamot, s katonai művégtaggyár létesítésén buzgólkodott.⁷

De a feltartóztathatatlan bomlást e lelkes munka sem akadályozhatta meg. Ahogy az osztrák és orosz hadsereg előnyomulásával az ország mind kisebb területre szorult, újabb és újabb egészségügyi intézetek jutottak az ellenség birtokába, vagy szenvedtek – a siettetett áthelyezések következtében – pótolhatatlan felszerelésbeli veszteségeket. A kedvezőtlen kimenetelű harcok miatt a központtól elszakadt seregtestek s a hadi helyzet alakulása szerint ide-oda tologatott kórházak orvosi személyzete és egészségügyi viszonyai, hiányai vagy esetleges készletei felett az egészségügyi osztály áttekintését elvesztette, s az emberi és anyagi utánpótlás – az általános csüggedés, az ország kimerülése s a nagyváradi műszer- és kötszergyár munkájának elakadása miatt – egyébként is mind kevésbé állott módjában.

A Szegedről tovább menekülő kormánnyal Lumniczer, illetőleg az egészségügyi osztály, Aradra került, hol még néhány napig dolgozhatott (augusztus 9-én az egészségügyi osztály még megállapíthatóan rendszeren működött).⁸ Sorsa azonban itt egybekapcsolódott Görgei hadseregével: augusztus 13-án a Görgei-hadsereg törzsorvosával együtt a kardot Lumniczer Sándor is letette.⁹

⁶ Az említett hadorvosi és gyógykovácsi tanfolyamokra s az orvosi fizetések emelése iránti javaslatára nézve lásd: vall. és közokt. min. 1849:602. M. sz. (Közlöny, 1849. május 8.); eü. o.: 1849:1835. (Közlöny, 1849. június 10.). 1849:2256, 1849:2303, 1849:2566. – A Szegedre való átköltözés előkészületeit lásd: eü. o. 1849:2415, 1849:2418, 1849:2444, 1849:2446, 1849:2455. (benne: Korm. 1849:8848. sz.) és 1849:2457.

⁷ Az egészségügyi osztály szegedi korszakáról itt összefoglaltakhoz forrásul szolgáltak: eü. o. 1849:2518, 1849:2529, 1849:2537, 1849:2538, 1849:2566, 1849:2588, 1849:2616, 1849:2640, 1849:2650, 1849:2740. (Közlöny, 1849. július 24.), 1849:2741, 1849:2744, 1849:2762, 1849:2764, 1849:2771, 1849:2787. (Közlöny, 1849. július 25.), 1849:2792, 1849:2798, 1849:2799, 1849:2819, 1849:2828, 1849:2858. sz. – A körülmények miatt meg nem valósulhatott művégtaggyárra vonatkozóan lásd: eü. o. 1849:2750. és 1849:2812. sz.

⁸ Eü. o. 1849:3022. sz. lásd az 1848–49. évi iratok. XCIV. Hadügyi vegyes iratok I. (D. 804.) jelzetű iratsomóban.

⁹ Lumniczer, a Görgei-hadsereg többi orvosaival együtt, benne foglaltatik a „Világosi fegyverletételnél volt magyar tisztek Névjegyzéke” c. listában: M. kir. Hadilevéltár, a Krieg in Ungarn. 1849. Acten der Insurgenten-Armee. Fasc. XIII. c. iratsomóban.

Világosan tehát nemcsak a legrendezettebb magyar sereg szűnt meg létezni, de a magyar haderő egészségügyi szervezetének központja is. Irányító központra különben már úgy sem volt szükség: a többi, még meg nem semmisített seregtestek és kisebb csapatok orvosaikkal együtt hamarosan szintén megadták magukat, vagy elszéledtek, egészségügyi felszerelésük, néhány még esetleg eddig megmaradt kórházuk sorra az ellenség kezébe került, s amikor október 2-án a magyar csapatok által kiürített komáromi vár kórházait a bennük ápolott csaknem 5000 beteggel – a kapitulációs szerződés értelmében – további kezelésre a császári hadsereg orvosai vették át,¹⁰ a feloszlott magyar haderő egészségügyi szervezetének felbomlása is befejeződött.

¹⁰ Lásd Rüstow: Az 1848–49-i magyar hadjárat története. (Ford.: Vértesi Arnold és Áldor Imre. Pest, 1866) 1–2. köt. XVIII, 380; 439 p.; Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. 2. kiad. 3. köt. Pest, 1872. p. 536.